

Publicēts: Latvijas Vēstnesis > 12.04.1996 64 (549) > Problēmas

Publicēts: Latvijas Vēstnesis > 17.04.1996 66 (551) > Problēmas

Kooperācija: senas patiesības jaunā izteiksmē

Latvijas Agrārās ekonomikas institūta direktora vietas izpildītājs Andris Miglavs - "Latvijas Vēstnesim"

Latvijā aktualizējusies kooperācijas lieta - nu jau trešo reizi valsts atjaunotās neatkarības laikā. Divreiz iepriekš krietni ieskrējusies, tā arī tālāk nav tikusi - izveidojušies kooperatīvie uzņēmumi un sabiedrības cits aiz cita beiguši pastāvēt. Lai izanalizētu radušos situāciju, arī šī saruna.

Kādēļ šobrīd Latvijā neveidojas (vai vāji veidojas) kooperatīvās sabiedrības?

Sekmīgai kooperācijai nepieciešami trīs galvenie priekšnoteikumi:

- 1) jābūt kooperācijas dalībnieku interesei, savstarpēji darbojoties, risināt kopīgu problēmu;
- 2) interesei jārealizējas - jānodibina kopīgs uzņēmums vai sabiedrība, kurā, kopīgi darbojoties, dalībnieki ir apmierināti ar rezultātiem;
- 3) nepieciešams ieinteresēts un zinošs vadītājs, lai kooperatīvā sabiedrība, kas arī ir savdabīga biznesa forma, spētu sekmīgi funkcionēt.

Visiem šiem priekšnoteikumiem ir jābūt, lai kooperācija sekmīgi noritētu. Diemžēl lauksaimnieki, gribot atrisināt savas problēmas, nespēj sapulcēties un vienoties par kopējo problēmu kopīgu atrisināšanu.

Kas to kavē: kooperācijas pamatlikumību neapzināšanās, līdzšinējā pārsātināšana ar tukšiem solījumiem, naudas trūkums, nogurums?...

Lielākā daļa lauksaimnieku tiešām īsti nezina, kas ir kooperācija, un vēl joprojām maldīgi šajā procesā redz tikai un vienīgi kolhozus. Nenoliedzami, ka cilvēki ir arī pārsātināti ar viltus solījumiem, ko pastiprina neveiksmīgi izveidojušos kooperatīvu pieredze, kuros nav bijuši ievēroti kooperācijas pamatprincipi. Un nav arī naudas - tāpat nav materiālā pamata, lai piedalītos kooperatīvā uzņēmuma vai sabiedrības izveidošanā: trīs plikie ceturto pat gribot neapgērbs. Daudzu, ne tikai pieminēto, subjektīvo un objektīvo apstākļu summa neveicina interesi kopīgi risināt radušās problēmas.

Bet pieņemsim, ka ir vismaz pieci lauksaimnieki, kuri nolēmuši kopīgi realizēt savas intereses, nodibinājuši kooperatīvu un atraduši vadītāju. Kur varētu rasties kļūdas?

Visbiežāk, dibinot kooperatīvo sabiedrību, neievēro un dokumentos neiestrādā brīvprātības principu, proporcionālās līdzdalības principu kapitāla veidošanā un peļņas sadalē, kā arī neapzinās biedru savstarpējo atbildību par kooperatīva darbības rezultātiem. Citiem vārdiem sakot, - kooperatīvās sabiedrības biedri līdz galam neapzinās, ka sabiedrība ir dibināta tādēļ, lai apmierinātu pašu dibinātāju intereses.

Un paralēli tam, ka biedri neapzinās savu savstarpējo līdzatbildību (jo tieši viņi ir uzņēmuma vai sabiedrības mērķu noteicēji), biedri neapzinās arī saikni starp sevi un vadību. Ja arī ir ievēlēts sekmīgs un ieinteresēts kooperatīvā uzņēmuma priekšsēdētājs, vairumā gadījumu šis pats cilvēks arī ir uzņēmuma saimnieciskās dzīves vadītājs (direktors, menedžeris) ar paraksta un finansiālās rīcības tiesībām. Rezultātā netiek ievērots pamatprincips: demokrātiska biedru kontrole pār kooperatīva vadību. Kooperatīvās sabiedrības priekšsēdētājam jābūt biedru interešu pārstāvim un kopā ar biedriem kā augstākajai varai jākontrolē, kā organizācija pilda tai uzliktos pienākumus. Ja

kooperatīva priekšsēdētājs un direktors (menedžeris) ir viena un tā pati persona, tad kooperatīva sekmīgai darbībai pietrūkst pārraudzības sistēmas, mazinās izpilddirektora atbildība par savu darbību.

Tātad - klasiskajā gadījumā - valde un tās priekšsēdētājs dod uzdevumus un pārbauda direkcijas un direktora darbību?

Principā jābūt tā: valde izdara pasūtījumu vai uzliek pienākumus direkcijas darbiniekiem un kontrolē rezultātus. Lielāku sabiedrību gadījumā šī sistēma, dabiski, kļūst sarežģītāka.

Kādēļ šī shēma reti kad darbojas veiksmīgi?

Biedri neapzinās, ka viņi ir kooperatīva augstākā vara un viņiem pašiem jāatbild par kooperatīva darbību. Varbūt nav izvēlēts pareizs direktors, nav pieņemts optimāls budžets, varbūt biedri gribējuši pārāk lētus pakalpojumus - šeit iespējami daudzi iemesli.

Tomēr vairumā gadījumu noteicošais ir biedru atbildības trūkums par kvalitatīvu mērķa iznākumu. Šis faktors ir noteicis daudzu kooperatīvo sabiedrību darbības neveiksmi. Kooperatīvi arī ir vispārējā biznesa struktūras, kuras darbojas nežēlīgā izdzīvošanas vidē, un tām pašām sevi jāatpeln. Te sāk darboties saimnieciskā izdevīguma princips.

Kādēļ jūsu minētais saimnieciskā izdevīguma princips šajā kooperācijas sakarā Latvijas apstākļos visbiežāk nerealizējas?

Kooperatīvi veidojas, lai kopīgas darbības rezultātā dalībnieki gūtu lielāku peļņu no kopīgas darbības, nevis lai samazinātu zaudējumus. Saimnieciskais izdevīgums ir cieši saistīts ar lauksaimniecības vispārējo stāvokli, tās nerentabilitāti. Tādēļ lielu skepsi pašreizējā situācijā izraisa institucionāla kooperatīvo sabiedrību veidošanas kampaņa. Diez vai tā dos pozitīvu rezultātu kooperatīvu darbības uzlabošanā. Ekonomiskā vide laukos šobrīd neveicina peļņas ieguvu, un cilvēkiem nav šī redzamā pamata savu darbību apvienot. Ja kooperatīvās sabiedrības tiks izveidotas, neievērojot to darbības pamatprincipus, tad:

- 1) sabiedrības vai nu vispār izbeigs savu pastāvēšanu, neuzsākot darbu vai bankrotējot;
- 2) vai sekmīgas saimnieciskās darbības rezultātā tās kapitalizēsies un kļūs par uzņēmējsabiedrībām - SIA, a/s vai citām, ko, piemēram, ASV likumdošana klasificē kā korporācijas.

Latvijas likumdošanā šāda jēdziena nav, bet speciālajā literatūrā tāds ir sastopams. Ko nozīmē kooperatīvs un ko - korporācija mūsu izpratnē?

Lielos vilcienos, neievērojot nianšes, var teikt, ka kooperatīvs ir bezpeļņas sabiedrība jeb darbības apvienošana, bet korporācija - uzņēmējsabiedrība ar mērķi gūt peļņu jeb kapitāla apvienošana.

Jūs teicāt - saimnieciskā vide veido kooperatīvus. Vai kooperatīvi, veiksmīgi darbojoties, neietekmē šo saimniecisko vidi?

Tie ir saistīti jēdzieni, bet kooperatīva dibināšanas brīdī ļoti liela nozīme ir labvēlīgai ekonomiskajai videi. Ja kooperatīvs veiksmīgi izveidojas un darbojas, tikai tad tas var sākt ietekmēt vidi.

Lielā mērā lauksaimniecības kooperatīvu problēmas izriet no tā, ka ražotāji salīdzinājumā ar pārstrādātājiem un tirgotājiem ir sīki un sadrumstaloti. Tātad tirgus spēks pārstrādātājiem un tirgotājiem ir daudzkārt lielāks nekā neorganizētajiem ražotājiem. Ja ražotāji spēs apvienoties savā organizācijā, tad palielināsies viņu tirgus spēks un ražotāji varēs sākt ietekmēt ekonomisko vidi sev labvēlīgākā virzienā: vienoties par labākiem produkcijas realizācijas noteikumiem, piespiežot uzpircēju maksāt vairāk par savākšanu un pārstrādi, u.c.

Tāpēc arī, atzīstot tirgus spējas neekvivalenci, ASV likumdošanā kooperatīvi ir izņēmums no antimonopola likuma: lauksaimniecības produktu ražotāji ir vienīgie, kuri drīkst apvienoties kooperatīvos ar mērķi uzlabot savus ekonomiskos apstākļus.

Varbūt arī Latvijas likumdošanā vairāk vajadzētu atbalstīt kooperatīvu veidošanos?

Kooperācijas likums kā tāds neparedz nekādus atvieglojumus un priekšrocības kooperatīviem, bet ir citi likumdošanas akti, kuri nosaka ekonomisko vidi. Viens no tiem - nodokļi. Līdz galam nav atrisināts jautājums par pašas produkcijas pārstrādi un galaprodukta realizāciju: zemnieku saimniecībām peļņu no ražošanas un pārstrādes neapliek ar peļņas nodokli, bet, ja šo pašu produktu pārstrādā kooperatīvs un gūst peļņu, tad nodoklis tiek ieturēts. Šeit ir viena no kooperatīva nepriekšrocībām salīdzinājumā ar neorganizēto uzņēmēju un citām biznesa formām, bet tas arī praktiski ir vienīgais šķērslis likumdošanā un diez vai izšķirošais iemesls, lai kooperatīvi neveidotos. Daudz noteicošāka ir vadības, atbildības un mērķu apzināšanās un darbības koordinācija.

Jaunais likums "Par kooperatīvajām (kopdarbības) biedrībām, savienībām vai apvienībām", kurš šobrīd atrodas Saeimā, nepasaka nekā principiāli jauna un neatrisina nevienu no problēmu jautājumiem: paraugstatūtu tiesisko spēku, pārvaldes sistēmu (novecojušo 1 biedrs - 1 balsis principu), sabiedrības oficiālās dibināšanas un reģistrācijas procedūru. Radikālas izmaiņas šajā likumā nav, ja neņem vērā politiskās intereses. Tas gan ir mans subjektīvais viedoklis, un es to nevienam neuzspiežu, bet tā es to problēmu redzu.

Vai nevajadzētu kooperatīviem radīt atvieglojumus, piemēram, sēklas, minerālmēsļu, augu aizsardzības līdzekļu, tehnikas iegādei?

Valdība ar šādu netiešo subsidēšanu varētu sekmēt kooperatīvu veidošanos, un tas varētu būt viens no līdzekļiem, tāpat kā ar krājaizdevu sabiedrībām. Manuprāt, uz to arī virzās pašreizējā Zemkopības ministrijas vadība. Bet ir bīstama lieta, ja atvieglojumi tiks izmantoti bez adekvāti stingrām prasībām pret kooperatīva kooperatīvo darbu jeb būtību. Tad atkal būs kampaņa, organizācijas nosauks sevi par kooperatīvajām sabiedrībām, un zem šīs izkārtnes notiks atsevišķu personu kapitāla palielināšana. Ja nebūs stingras neatkarīgas kontroles, tad šis process būs atkal kārtējais sitiens lauksaimniecībai.

Gribu arī piebilst, ka kooperācija Latvijā ir ļoti politizēts jēdziens un aiz šī jēdziena politizācijas pazūd kooperācijas saimnieciskā lietderība un tiesiskā pamatotība. Domāju, ka kooperācija ir pietiekami vajadzīga lieta Latvijai un to izmantot tikai par politisku līdzekli ir pat noziedzīgi. Šobrīd kooperācijas jēdziens tiek devalvēts arī no dažu zinātnieku puses. Ar kooperāciju nevar apzīmēt jebkuru saimniecisko sadarbību. Šādas teorijas izplatīšana izraisa kārtējo nerēķināšanos ar kooperatīvās darbības pamatprincipiem.

Nenoliedzami, pastāv kooperācija arī starp tirgotāju un patērētāju, starp uzņēmēju un strādnieku, starp nodokļu iekasētāju un nodokļu maksātāju, bet tā nav kooperācija šīs specifiskās sadarbības vai uzņēmējdarbības izpratnē. Ir jārada spēles noteikumi, nevis administratīvi jāiejaucas, un pašiem dalībniekiem jāapzinās un jāatbild par šo sadarbību, jo brīvprātība nenozīmē nerēķināšanos ar citu personu interesēm.

Kas būtu jādara, lai kooperācija Latvijā tomēr sekmīgi veidotos?

N o v a l s t s p u s e s:

1) jārada šie spēles noteikumi kooperācijas attīstībai' investīcijas, kredīti, nodokļu atvieglojumi, kvotas labvēlīgākai tirdzniecībai, bet līdztekus jānosaka skaidras prasības, ierobežojot cilvēka dabisko vēlmi piesavināties;

2) nekādā gadījumā nedrīkst notikt administratīva kooperatīvu veidošana. Šāds process novedīs pie nākamā neveiksmju viļņa tuvāko dažu gadu laikā.

N o l a u k s a i m n i e k u p u s e s:

zemniekiem vai uzņēmējsabiedrību dalībniekiem pašiem jāizanalizē savas darbības vājās vietas un kopīgi ar domubiedriem jāatrod risinājums. Viņiem pašiem jāapzinās, ka kopdarbība ir nepieciešama, un jāatrod veids, kā to realizēt, piemēram, remontējot un uzturot kārtībā kalti, izmantojot kartupeļu pagrabu, kopīgu piena mašīnu utt. Šī ir pati galvenā lieta. Ja pašos lauksaimniekos nebūs apņēmības un rēķināšanās ar kooperācijas prasībām, tad kooperatīvās darbības attīstība nenotiks.

Klaji izteikta pagājušā rudens problēma, vājais punkts, bija graudu kvalitatīva izkaltēšana un uzglabāšana līdz labvēlīgākiem pārdošanas nosacījumiem. Ja zemnieki būtu varējuši saglabāt savus graudus savās mājās no septembra līdz februārim vai martam, viņi, graudus nododot pavasarī, būtu saņēmuši gandrīz dubultu cenu. Zemnieki nav apzinājušies savu vājo punktu, ka vajadzīgas ražošanas jaudas graudu kvalitatīvai pirmapstrādei un saglabāšanai, vai varbūt viņi ir apzinājušies, bet trūkušas iespējas to paveikt, vai varbūt gan apzinājās, gan bija iespējas, bet vienkārši negribēja to darīt. Vēl no sociālisma laikiem saglabājusies inerce pārdot graudus tūlīt pat no lauka, no "bunkura", graudu iepirkšanas kampaņas laikā rudenī. Cilvēkiem trūkst pieredzes izanalizēt tirgus situāciju un izvēlēties sev vislabvēlīgāko risinājumu.

Vai sadrumstaloto lauksaimniecisko produktu ražotāju apvienošanās procesam ap kādu centru, uzņēmumu nevajadzēja notikt privatizācijas rezultātā?

To ir grūti viennozīmīgi izvērtēt. Doma nenoliedzami bija laba. Tur nebija zemtekstu, lai dibinātos mākslīgas kooperatīvās sabiedrības vai uzņēmumi, bet tika radīta iespēja lauksaimniecības produktu ražotāju izveidotām apvienībām gūt ievērojamas priekšrocības salīdzinājumā ar kapitāla iespējamo piedalīšanos šajā procesā. Bija arī subjektīvi iemesli, bet es domāju, ka cilvēki zināmā mērā nebija līdz šim procesam izauguši. Var jau būt, ka tas skan nepieklājīgi - pieauguši cilvēki nav izauguši -, bet iepriekšējās sabiedriskās iekārtas dzīves pieredze liedza apzināties un izprast šīs saprātīgās kopdarbības nepieciešamību, iespējas un organizētības pamatus un prasības. Tāpēc virsroku privatizācijas procesā guva nevis vēlme apvienot savus pūliņus pamatproblēmu risināšanā, bet vēlme iegūt savā īpašumā kādu uzņēmumu. Līdz ar to tika nodibināts formāls kooperatīvs, kuram bija priekšrocības, lai privatizētu, un ne vairāk.

Reāls piemērs - Graudu audzētāju, glabātāju un pārstrādātāju kooperatīvo sabiedrību savienība. Ar to filozofiju, ar kādu tā tika izveidota - kāds kaut kur kaut ko izdarīs kaut kā vietā - šai sabiedrībai praktiski ir jāizbeidz. Graudu pārstrādātājiem, glabātājiem un tirgotājiem nekad nebūs kopējas intereses palielināt graudu audzētāju ienākumus. Otrs moments, kurš, manuprāt, šajā savienībā nedarbojas - atbildība. Par organizācijas darbību ir atbildīgi tieši dibinātāji un biedri, un tieši no viņu biznesa lēmumiem būs atkarīgas sekmes.

Zemkopības ministrijas vadība šobrīd uzskata, ka katrā pagastā jābūt konsultantam jeb kooperācijas menedžerim. Kuri varētu būt šā procesa vājie punkti?

Nemāku spriest, līdz neesmu redzējis uzrakstītus darbības principus. Gribētu vienīgi teikt, ka šādu amatu ieviešana neatbrīvos no nepieciešamības praksē ievērot kooperācijas pamatnosacījumus. Šie

konsultanti varētu veikt katalizatora funkcijas - nosēdināt pie sarunu galda pagastā dzīvojošos cilvēkus, kuru intereses varētu būt kopīgas un kuri paši nespēj vienoties par problēmu risināšanu.

Bet - ja menedžera funkcijas būs tikai nodibināt kaut kādu kooperatīvu tādēļ, lai to nodibinātu, tad tas būs kaitīgi vai pat noziedzīgi. Tad draud šī kooperācijas principu devalvēšana, un tas galīgi nav labi.

Par tēmu - turpmāk vēl.

Rūta Bierande,
Latvijas Lauksaimniecības
kopdarbības nacionālās savienības preses sekretāre

Par pamatiem un pamatjēdzieniem

Sarunas turpinājums.
Sākums - "LV" nr.64., 12.04.1996.

Kapitāls rada jaunu kapitālu

Tā ir sena un dzīvē jau pierādījusies patiesība. Cik ilgi tu pats ar savu darbu palīdzēsi radīt kapitālu citam? Varbūt izdevīgāk tikt galā saviem spēkiem? Tāda vai līdzīga doma noteikti ienākusi prātā ne vienam vien zemniekam - it īpaši situācijā, kad viss, izņemot paša ražoto produkciju, ir nesamērīgi dārgs. Un bieži šī doma apdzisusi prātojumos, ka dēļ 5 ha zemes kombainu un augstražīgu precīzas izsējas sējmašīnu pirkt jau nu gan nav vērts, ka dēļ pāris cūkām uz attālāku gaļas kombinātu, kur gan vairāk maksā, nav vērts braukt, un tā tālāk. Ja nu tā visa būtu vairāk - vairāk zemes, vairāk lopu, vairāk visa kā cita, tad gan būtu vērts domāt par sava uzņēmuma vai sabiedrības veidošanu, bet tā... aiziesim labāk pie tā paša kaimiņa.

Un tieši tādēļ ir pienācis laiks nopietni padomāt par tādu uzņēmējdarbības veidu kā kooperatīvi. Kooperatīvs nebūt nav tas pats, kas kolhozs, kaut gan kolhozs savā laikā bija viens no kooperatīvu veidiem. Tādēļ vēl un vēlreiz jārunā par to, kas ir kooperācija, kādēļ tā vispār ir, kā kooperēties un lauzt cilvēku stereotipo domāšanu.

Kooperācija no klasiskā redzespunkta

Kooperācija ir darbība, kad vairākas personas, kurām ir kopīgas intereses, apvieno savus pūliņus, lai sasniegtu noteiktu mērķi, kuru katrs no viņiem atsevišķi sasniegt nevar.

Kooperācija kā darbība var būt neformāla (pēc principa: tu - man, es - tev) un formāla (noformēta ar juridiskiem dokumentiem - līgumiem u.c.). Šī kooperācija var izpausties arī caur kooperatīvo sabiedrību jeb kooperatīvu.

Kas ir kooperatīvā sabiedrība

Kooperatīvā sabiedrība ir viens no uzņēmējdarbību veidiem, ko paredz mūsu valsts likums par uzņēmējdarbību.

Kooperatīvā sabiedrība vispār var nenodarboties ar uzņēmējdarbību. Tā vienkārši var apvienot kooperatīvās sabiedrības biedru intereses un izmantot citu uzņēmumu vai personu pakalpojumus. Tātad - kooperatīvā sabiedrība var būt pasūtītājs, pati neveicot nekādu saimniecisku darbību.

Otrs kooperatīvo sabiedrību veids - tās, kurām ir savi kooperatīvie uzņēmumi (viens vai vairāki) kā jebkurai uzņēmējdarbībai. No biznesa viedokļa raugoties, tas ir vienkāršs biznesa uzņēmums, kura ienākumiem jāsedz izdevumi. Kooperatīvais uzņēmums ir viena īpašnieka -

kooperatīvās sabiedrības - uzņēmums, kas pieder kooperatīvajai sabiedrībai. Tādēļ par kooperatīvo sabiedrību vajag parunāt nedaudz nopietnāk.

Kooperatīvās sabiedrības atšķirības no citiem statūtsabiedrību veidiem

1. atšķirība

Kooperatīvā sabiedrība nav kapitāla sabiedrība, bet gan biedru (personu) sabiedrība, t.i., netiek apvienots kapitāls, lai tas nestu tiešu peļņu. Kooperatīvā sabiedrība ir sabiedrība, kurā apvienoti biedri ar mērķi - kopīgiem spēkiem atrisināt visiem biedriem esošu kopīgu problēmu.

Bet pamatmērķis nav gūt maksimālo peļņu tieši kooperatīvā. Šī kooperatīvā sabiedrība vajadzīga, lai biedri varētu gūt lielāku peļņu katrs savā uzņēmumā, saimniecībā u.tml. Piemēram, piena ražotāju mērķis varētu būt labāku piena realizācijas iespēju iegūšana vai atrašana; mašīnu koplietošanas biedrībai - nodrošināt biedriem iespēju izmantot nepieciešamās tehnikas pakalpojumus ražošanai savās saimniecībās. Tātad - kooperatīvā sabiedrība nodrošina biedriem iespēju gūt maksimālo peļņu pašiem savos uzņēmumos; tās ir ražošanu nodrošinošas sabiedrības.

2. atšķirība

Kooperatīvā sabiedrība vienmēr ir atklāta sabiedrība. Tas ir savdabīgs kopējas domāšanas veids - lai visiem kopā būtu labāk. Līdz ar to nevar būt ierobežojumu, teiksim, tu man nepatīc un tevi mēs šajā sabiedrībā neuzņemam. Jāprot atteikties no personīgām simpātijām un antipātijām. Šī kopdarbības sabiedrība kalpo visu labā, un, ja tā spēj palīdzēt vienam vai otram cilvēkam, tad nav pamata atteikt uzņēmšanu kooperatīvajā sabiedrībā. Tajā pašā laikā kooperatīvā sabiedrība nav patērētāju sabiedrība: jebkuram biedram, arī jaunuzņemtajam, jāatbild par sabiedrības darbību un šīs darbības rezultātiem. Iestāšanās un izstāšanās kārtība šāda veida sabiedrībās ir ļoti atvieglināta salīdzinājumā ar paju un akciju sabiedrībām. Tāpēc arī kooperatīvajai sabiedrībai nav jābūt stingri fiksētam pamatkapitālam; tas tiek grozīts tikai statūtu izmaiņu gadījumā.

Plašu tautas masu izpratnē kooperatīvā sabiedrība ir tāda kā krājkašīte: tu aiziesi, paņemsi, sabiedrība tev pakalpos par zemu cenu, bet līdzekļi šai kooperatīvajai sabiedrībai radīsies nez no kurienes. Šī ilūzija ir jāizkļied uzreiz un skaidri jāpasaka: šajā jomā arī kooperatīvā sabiedrība ir tāda pati kā jebkura cita biznesa organizācija. Tās ienākumiem noteikti jāsedz izdevumi, citādi draud bankrots. Arī kooperatīvajās sabiedrībās pakalpojumu cenai jābūt tik lielai, cik tie patiesībā maksā. Tātad - ja cilvēki grib veidot kooperatīvo sabiedrību, tad precīzi jāaplēš, vai šī sabiedrība varēs veikt plānoto saimniecisko darbību. Jāzina arī pakalpojumu iespējamā cena. Rodas jautājums: ar ko tādā gadījumā kooperatīvā sabiedrība atšķiras no tā sauktajām kapitāla sabiedrībām? Šos pakalpojumus jau var sniegt arī privātais uzņēmums, vietējais SIA u.c. Un šeit sākas runa par peļņu jeb -

3. atšķirība

Ja kapitāla sabiedrības gadījumā (SIA, a/s, p/s) peļņa tiek sadalīta proporcionāli ieguldītajam kapitālam, t.i., katrs īpašnieks saņem savu peļņas daļu atbilstoši viņam piederošo kapitāla daļu skaitam, tad normālā kooperatīvajā sabiedrībā peļņas sadales kritērijs ir nevis pamatkapitāls, bet gan no sabiedrības saņemto pakalpojumu daudzums. Tātad - jo biedrs vairāk ir izmantojis kooperatīvās sabiedrības pakalpojumus, jo viņš var pretendēt uz lielāku peļņas daļu gada beigās. Tātad - peļņa nonāk nevis lielākā kapitāla ieguldītāju rokās, bet gan paliek tiem, kas šo peļņu radījuši ar savu maksu par pakalpojumiem.

Un šeit nu ir vislielākā pretruna kooperatīvo sabiedrību darbībā:

- 1) lai darbību varētu veikt, nepieciešams zināms kapitāls: traktors pats no gaisa nekrīt, piena vads arī ne - tas viss maksā naudu;
- 2) tajā pašā laikā peļņa, ja tāda arī tiek iegūta, netiek sadalīta proporcionāli paju skaitam (ieguldītajam kapitālam), bet peļņa ir arī vajadzīga, jo sabiedrība nevar strādāt ar zaudējumiem.

Šī situācija ir pārbaudījuma akmens kooperatīvo sabiedrību dibinātājiem. Piemēram, pieci silvēki (pēc likuma ne mazāk kā 5) vienādās daļās iegulda savu kapitālu. Gada beigās viens no viņiem izmantojis kooperatīva pakalpojumus daudzkārt vairāk nekā cits un līdz ar to saņem lielāku peļņas daļu (kaut ieguldītais kapitāls ir vienāds). Katrā ziņā pārējiem tad interese zūd: izdevīgāk iznāk šo savu kapitāla daļu noguldīt bankā un saņemt procentus. Un tomēr visā pasaulē veidojas un pastāv kooperatīvi. To pamatnosacījums ir šāds: nepieciešamais ieguldījumu apjoms tiek noteikts pēc kooperatīva biedru līdzdalības saimnieciskajā darbībā. Jo vairāk kādam biedram vajadzīgi kooperatīva pakalpojumi, jo vairāk viņam jābūt ieguldījušam šajā kooperatīvā. Pretējā gadījumā biedriem nav brīvprātīgas intereses ieguldīt savus līdzekļus.

Kas vada kooperatīvo sabiedrību

Lai kooperatīvā sabiedrība varētu rīkoties, jābūt pārvaldes sistēmai, kas nosaka kooperatīva politiku un darbības virzienus. Galvenais lēmējs ir kooperatīva biedru pilnsapulce. Tikai pēc pilnsapulces lēmuma var mainīt darbības virzienus, peļņas sadales kārtību un citus svarīgākos jautājumus. Bet - tā kā pilnsapulce tiek sasaukta tikai reizi vai divas gadā, tad ar to vien ir par maz. Līdz ar to šajā kooperatīvajā sabiedrībā jābūt arī valdei, kas operatīvi pieņem būtiskus lēmumus, uzdod uzdevumus izpildinstitūcijai un tās darbību pārrauga. Saimnieciskās darbības veikšanai nepieciešamā izpildinstitūcija - izpilddirektors (menedžeris, ģenerāldirektors), protams, saņem arī atbilstošu algu.

Kas ir kooperatīva saimnieks

Kooperatīvajā sabiedrībā jānodala divas funkcijas: pirmā - īpašnieki, otrā - vadītājs. To, cik lielas funkcijas ir izpilddirektoram (vadītājam), nosaka sabiedrības biedri (īpašnieki), kuri arī ir sabiedrības augstākā lēmējvara.

Izpilddirektors var būt gan kooperatīva biedrs, gan arī tikai algots darbinieks. Jebkurā gadījumā viņš dara to darbu, ko noteikusi biedru pilnsapulce (valde). Diemžēl mūsu izpilddirektoriem bieži vien parādās kaut kādas savas intereses, kā rezultātā kooperatīvs nestrādā tik labi, kā gribētos. Visbiežāk tam ir trīs iemesli.

1.iemesls

Kooperatīvās sabiedrības biedri neapzinās to, ka īpašnieki ir viņi (kopsapulce), nevis izpilddirektors. Biedriem skaidri jāapzinās savas tiesības prasīt no izpilddirektora noteiktu rīcību, bet vienlaikus tieši viņi ir atbildīgi par to, kas ar šo īpašumu notiek.

2.iemesls

Menedžerim nav noteikti skaidri uzdevumi, un ne vienmēr viņa tiesības ir sabalansētas ar šiem veicamajiem pienākumiem un algu.

3.iemesls

Kooperatīvajā sabiedrībā nav kontroles mehānisma pieņemto lēmumu izpildei. Izpilddirektoram jāsniedz atskaite valdei, un valdei savukārt jāsniedz atskaite kooperatīva biedriem par savu darbību. Tā nav formalitāte, bet ļoti būtiska un nozīmīga lieta.

Ja šī trīspakāpju sistēma nedarbosies, tad kooperatīvs praktiski kļūs par izpilddirektora privātuzņēmumu un kā kooperatīvā sabiedrība būs lēmusi sevi iziršanai. Biedriem skaidri jāapzinās tas, ko viņi apvienojoties grib panākt, ka tieši viņi ir īpašnieki un ko viņi vēlas no izpilddirektora. Ja tā visa nav, tad kooperatīvs nav spējīgs pastāvēt.

Kā tas norisinās dzīvē

Ja veidojas piensaimnieku biedrība, tad tajā jābūt cilvēkiem, kuri tieši saistīti ar piena ražošanu. Tehniskā nodrošinājuma kooperatīvā jābūt zemes lietotājiem, kuriem nepieciešami pakalpojumi, ja nav traktora, sējmašīnas u.c.

Bieži vien kooperatīva biedru pamatmasa ir nevis tie, kam šie pakalpojumi ir vajadzīgi, bet gan tie, kas šos pakalpojumus sniedz. Piemēram, ja kooperatīva biedru pamatmasa ir mehanizatori, kuru interese ir tikai nodrošināt sev darba vietas, nevis paši lauksaimnieki, tad šis kooperatīvs kā zemnieku kooperatīvs noteikti ilgi nepastāvēs. Principā tas ir pilnīgi cita veida kooperatīvs, kas nodrošina saviem biedriem darba vietas. Šis specifiskais kooperatīvs ir darbinieku jeb strādājošo kooperatīvs, un arī kolhozi bija šāda veida kooperatīvs.

Normāla lauksaimniecības kooperatīva biedri nav tie, kuri sniedz pakalpojumus, bet gan tie, kuriem šie pakalpojumi vajadzīgi. Tas nekādā ziņā neizslēdz iespēju pašiem šajā kooperatīvā arī strādāt. (Rietumeiropā šādus zemkopjus dēvē par *part time farmers* jeb daļējiem ziemniekiem.) Bet šeit ļoti noteikti jāatdala darba attiecības no kooperatīva biedru attiecībām. Jebkurš strādnieks, kurš sniedz fizisku pakalpojumu, saņem samaksu atbilstoši paveiktajam darbam. Pakalpojuma saņēmējs samaksā kooperatīvam samaksu, atbilstošu sniegtā pakalpojuma apjomam un kvalitātei, bet kooperatīvs samaksā savam darbiniekam algu, atbilstošu cilvēka ieguldītā darba apjomam un kvalitātei. (Arī algotie darbinieki var gan būt, gan arī nebūt kooperatīva biedri.) Arī kooperatīvajā sabiedrībā nevar būt situācija, ka saņem algu par nepadarītu vai pavisai padarītu darbu.

Nobeidzot šo sarunu, vēlreiz atgādināsim kooperatīvo sabiedrību darbības pamatprincipus:

- 1) kooperatīvā sabiedrība nodrošina biedriem iespēju gūt maksimālo peļņu pašiem savos uzņēmumos;
- 2) kooperatīvā sabiedrība ir biedru sabiedrība ar vienu kopīgu mērķi;
- 3) kooperatīvajā sabiedrībā peļņas sadales pamatkritērijs ir nevis kapitāls, bet gan no sabiedrības saņemto pakalpojumu daudzums;
- 4) kooperatīvā sabiedrība vienmēr ir atklāta sabiedrība. Kooperatīva biedri ir tie, kuriem vajadzīgi pakalpojumi, un tieši biedri ir tiesīgi pieņemt lēmumus un arī atbildīgi par šo lēmumu rezultātiem.

**Latvijas Lauksaimniecības
kopdarbības nacionālās savienības
preses sekretāre
Rūta Bierande**